

Field : Islamic Sciences

Type : Review Article

Received: 19.03.2016 - *Accepted*: 05.06.2016

Hukuk-Ahlak İlişkisi Bağlamında Divan-ı Hikmet

Ümmühan ARK

Bartın Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Bartın, TÜRKİYE

Eposta: uark@bartin.edu.tr

Öz

XII. Yüzyılda yaşıyan Ahmed Yesevi, tasavvuf yoluna girmeden önce, şer'î ilimleri tahsil etmiş ve iyi bir medrese eğitimi almıştır. Hanefî mezhebinde fakih olan Yesevi, bu sayede şeriat ile tasavvufu tam olarak kaynaştırmayı başarmıştır. Ahmed Yesevi'nin Kur'an ve sünnetin bir yorumu olarak kabul edilen kitabı Divan-ı Hikmet'te bazı hukuki meseleler de yer almaktadır. Burada konular bir ahlaki olgunlaşma hedeflenerek ele alınmaktadır. İslam hukukunun iki temel alanı olan ibadet ve muamelat, kişinin Allah ve diğer insanlarla ilişkilerini konu edinir. Bu makalede Ahmed Yesevi'nin, Divan-ı Hikmet'inde ibadet ve muamelatla ilgili konuları ahlakla ilişkisi bakımından nasıl ele aldığı incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Ahmed Yesevi, Divan-ı Hikmet, İslam Hukuku, (fıkıh). ahlak, tasavvuf.

Divan-ı Hikmet in the Context of Relation between Law and Moral

Ümmühan ARK

Bartın University, Faculty of İslamic Studies, Bartın, TURKEY

E-mail: ummuhanark@gmail.com

Abstract

Ahmed Yesevi who lived in the 12th century, was educated in madrassa and studied theology before attending the sufism. As a Hanafi faqih Yesevi has been able to precisely combine the Sharia and Sufism. There are also some fiqh issues in Divan-ı Hikmet which is considered as a review of the Quran and Sunnah. The subjects are being approached with a moral process in his work. Two main areas of Islamic law and worship with transaction rules, the person is about God and relationships with other people. In this article it is pointed out how Ahmed Yesevi approached some juristic issues through their relationship with moral values in Divan-ı Hikmet.

Keywords: Ahmed Yesevi, Divan-ı Hikmet, Islamic law (fiqh), morals, sufism

Giriş

Hukuk ve ahlak, toplumsal hayatın varlığı ve devamı açısından çok önemli iki değer alanıdır. Arapça “hak” kelimesinin çoğulu olan “hukuk”, bireylerin davranışlarını düzenlemek için konulmuş kuralları ifade ederken; “huk” kelimesinin çoğulu olan “ahlak” ise, kişinin huy, mizaç ve karakteri gibi özelliklerini içine alan bir kavramdır. (İbn Manzûr 1990: 50, 86.)

Hukuk insan fiillerinin dış dünyaya yansıyan, somut yönleriyle ilgilenirken; ahlak, bu fiillerin içsel ve derûni boyutunu konu edinir. Bireyin iç dünyasındaki durumlar, dış dünyaya yansımadağı sürece hukukun konusu olamaz. (Güriz 1996: 23, Kılıoğlu 1988: 354-355)

Ahlakın temel amacı, mutlak iyi ve doğruyu gerçekleştirmek, hukukun amacı ise toplumsal adaleti tesis etmektir. Ahlakın amacı olan “iyi” kavramı, “adalet” kavramını da içerisine almaktadır. (Aral 1983: 183, Kılıç 2016: s. 591) Böylece hukuk ve ahlak arasında bir içlem kaplam ilişkisi söz konusudur. Buna göre ahlakın, hukuktan daha genel bir anlam ifade ettiğini söylemek mümkündür.

Hem hukuk hem ahlak toplumsal düzeni sağlamaya yönelik olarak “normatif” bir özelliğe sahiptir. (Aral 1983: 183) Kişiler bu normlara uygun davranmadıklarında, söz konusu davranış “ahlakî” olarak nitelendirilen türden ise; ayıplanma, kınanma, dışlanma gibi tepkilerle karşılaşırken, vicdani bir rahatsızlık da yaşarlar. Hukuka uygun olmayan bir davranışın karşısında ise, daha somut müeyyideler ve devlet tarafından cezalandırılma vardır.

Hukuk sadece dış dünyaya yansıyan ve ispatlanabilir ihlallere karşı yaptırım uygulayabildiğinden, kişilerin çeşitli yollara ve hilelere başvurarak hukuku yanıltmaları ve hukuka uygun olmayan davranışlar sergilemeleri mümkündür. Oysaki bireyin iç dünyasına ait olan hatalar ile vicdani ihlallerin kişide meydana getireceği suçluluk duygusu ve iç hesaplaşmalar, hukuki bir müeyyideden daha güçlüdür. Bu durumda toplumsal düzenin sağlanmasında ahlakın hukuka katkısı son derece önemlidir. Ahlakın ve ahlaklı davranışlar sergilemenin en önemli motivasyonu ise dindir. Bu noktada “ahlak hukuku önceler” (Özlem 2002: 134-138) demek doğru bir tutumdur.

Tek tek kişilerin vicdanları ahlakın bireysel yönünü ifade ederken, bireylerin bir araya gelmesiyle de toplumsal ahlaktan söz edilir. Ahlak, hukukun makul kurallarına göre hareket etmeyi talep ederken, hukuk kurallarının da çoğunun temelinde topluma ve insanlığa mal olmuş ahlaki anlayışlar yatmaktadır. Dolayısıyla hukuk ve ahlak birbirini tamamlayan, insan için önemli iki değer alanıdır. (Yörük 1949: 22vd)

1-İslam’da Hukuk Ahlak İlişkisi

İslam hukuku, İslam ahlak anlayışı üzerine bina edilmiştir. Bu sebeple hukuk ve ahlak ilkeleri birbirini destekler niteliktedir. Bu, İslam hukukunun belki de en önemli özelliklerindedir. (Hamidullah 1980: 25)

İslam hukukunun (fıkıh) genel anlamda “ibâdât ve muâmelât” olarak iki kısımda mütâlaa edilmesi kabul gören bir anlayıştır. (Zencânî 1962: 4, Aybakan 2005: 30). İbadetler, yüce ve aşkın varlığın kulundan istediği, kulun da iman etmekle zaten kabul ettiği ve yapma gayreti içinde olmaya söz verdiği yükümlülüklerdir. Bu anlamda ibadetlere hukuki bir nitelik atfetmek gerekirse, ezelde yapılmış “soyut ve vicdani sözleşme”yi ifade eden “ahid” (Kur’an-ı Kerim’de ahid kavramı için bkz. Bakara 2/27; Âl-i İmran 3/77; En’am 6/152; Ra’d 13/20,25; Nahl 16/91,95) kavramının kullanılması uygundur. (Yıldırım 2015: 21) Muâmelât

ise, kişinin diğer fertlerle, toplumla ve devletle ilişkilerini düzenleyen hukuk kurallarıdır. Bu tür muâmeleler, “somut taraflar arasındaki somut anlaşma” anlamında “akid” adını alırlar. (Yıldırım 2015: 21vd)

İbadetler, sadece Allah rızasını ve bunun semeresi olan uhrevî karşılığı elde etmeye yönelik fiiller iken; muâmelât, dünyevi yaptırıma bağlanan, ayrıca uhrevî boyutları da bulunabilen fiillerdir. Genellikle hukuki sorumluluk muâmelâtın dünyevî (kazâî), manevî sorumluluk da uhrevî (diyânî) boyutunu oluşturur. Duyarlı bir müminin yaptığı işlerin sadece dünyevî boyutunu değil, uhrevî boyutunu da düşünerek hayatını devam ettirmesi gerekir. (Aybakan 2005: 318)

Kur’an-ı Kerim’e nüzulü açısından bakıldığında Mekke döneminde inen ayetlerin daha çok iman ve ahlak üzerinde durduğu görülür. Muâmelât ile ilgili ayetler ise Medine döneminde inmiştir. Böylece İslam toplumu Allah’ın emir ve yasakları, Hz. Peygamber’in örnek şahsiyeti ile ahlaki bir eğitimden geçmiş, vicdani ve uhrevî müeyyideler ile bu durumun gerçekleşmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Hukuk kuralları ise ahlaki zafiyetlerin önlenmesi açısından birer ahlak denetimcisi işlevi görmüştür. Diğer bir deyişle Kur’an’daki somut hukuku kuralları, hukukun temel ilkelerini oluşturan ahlaktan sonra gelmiş ve ahlak alt yapısına dayalı bir hukuk oluşturulmuştur.

2- Hoca Ahmed Yesevi ve Divan-ı Hikmet Bağlamında Hukuk-Ahlak İlişkisi

İslam, iman ve ibadetler yoluyla kişinin nefsindeki kötü ve bencil yönlerden arınmasını ve Allah’ın istediği güzel sıfatlarla donanmasını gaye edinmiştir. Bu arınma, kişinin diğer birey ve toplumlarla sağlıklı ilişkiler kurabilmesi şeklinde davranışlarına yansır. Böylece tasavvufi eğitim ile kişilerin ahlaki açıdan kâmil bir seviyeye gelmesi sağlanır. Zira kabul gören bir anlayışa göre; güzel ahlakın en alt seviyesi, insanlara eziyet verecek şeyleri terk etmek, en üst derecesi de kendisine yapılan kötülüğe iyilikle cevap vermektir. İslam dünyasında nefsiyle yaptığı büyük cihadı kazanmış, böylece yüce bir ahlaka ulaşarak Allah’ın ve insanların sevgisine mazhar olmuş, asırlar sonrasına dahi ışık saçmaya devam eden Allah dostları var olagelmiştir.

Bunlardan birisi de Orta Asya Türklerinin dini-tasavvufi hayatında önemli tesirler bırakan ve Pir-i Türkistan diye anılan, Yesevi tarikatının kurucusu, büyük mutasavvıf Hoca Ahmed Yesevi’dir. (Eraslan 1989: 159-161, bkz, Bice 2013).

XII. yüzyılda yaşayan Ahmed Yesevi, tasavvuf yoluna girmeden önce medrese eğitimi almış ve şer’î ilimleri tahsil etmiştir. Devrin en saygın medreselerinden olan Nizamiye medreselerinde ders vermiş meşhur hadis âlimlerinden biri olan Yusuf Hemedani hocası ve şeyhidir. (Yusuf Hemedânî hakkında bkz. (Gücdüvânî 2007: 10vd).

Arapça ve Farsçayı iyi bilen ve Hanefî mezhebinde bir fakih olan Ahmed Yesevi, bu sayede irşad anlayışında şariat ve tarikatı tam olarak kaynaştırmayı bilmiştir. (Özdemir 2009: 18vd, Baş 2001: 30, Cebecioğlu 1993: 92). Onun “hikmet” tarzında söylediği şiirleri Anadolu’da “ilahi” diye anılan forma tekabül ederken (Öztürk 1990: 280) aynı zamanda Kur’an-ı Kerim’in ve hadislerin bir tür yorumu olarak kabul edilmiştir. (Köprülü 1993: 75) Onun Divan-ı Hikmet’te dile getirdiği şu beyitler de bu kabulü doğrulamaktadır:

Benim hikmetlerim Sübhan’ın fermanı,

Okuyup bilsen, hepsi Kur’an’ın anlamı

Benim hikmetlerim hadis hazinesidir

Kişi pay görmese, bil ki habistir.

Ümmet olsan gariplere uyar ol,

Ayet ve hadisi her kim dese duyar ol. (Yesevi 2010: 427)

Ahmed Yesevi, ayet ve hadislerle dayanarak onların özü olan ahlaki her fırsatta vurgulamış, “ahlak merkezli bir din anlayışını” benimsemiş ve bunun topluma yerleşmesi için uğraşmış, hikmetler söylemiştir. (Yıldırım 26-28 Mayıs 2014: 450) Onun toplumsal ve siyasi düşüncelerinin özünde hep “ahlakilik” vardır. Ona göre herhangi bir siyasi ve sosyal hizmetin, ahlaki prensiplere, insanı sevmeye, adalete, doğruluğa, eşitliğe vs. dayanması gerekir. Bir din ve ahlak öğreticisi olan Yesevi, toplumdaki düzensizlikleri, fakirliği, gayrı ahlaki davranışları yok etmek ve toplumda adaleti sağlamak için büyük bir çaba sarf etmiştir. (Kenzhetayev 2003: 166vd)

Yesevi'nin tasavvufi ahlak anlayışının, İslam hukukuna temel teşkil eden, İslam ahlak anlayışının güzel bir ifadesi olduğunu söylemek yerinde olur. Hedeflediği kamil insan anlayışı ile Yesevi felsefesi, hukukun yetersiz kaldığı durumlarda bile bireylerin vicdanlarına seslenerek toplumsal huzur ve adaletin devamı konusunda katkı sunmuştur. Makalenin bundan sonraki kısmında Yesevi'nin eserlerinde yer alan ahlaki öğütler, İslam hukukunun ibadetler ve muâmelât bölümleriyle irtibatlandırılmaya ve hukuk-ahlak ilişkisi bakımından değerlendirilmeye çalışılacaktır.

İbadetler

Klasik bir biçimde “Yüce Yaratıcıya kulluk ve nimetlerine şükür” olarak tanımlanan ibadetlerin İslam'a göre nihâi gayesi, “kişiye ahlakî değer ve tutum kazandırmak”tır. Bu, iman ile salih amelin birlikte zikredildiği, yapılan ibadetlerin kişide meydana getirmesi gerekli ahlakî değişimlerin vurgulandığı pek çok ayet ve hadisten çıkarılabilecek bir sonuçtur. Buradaki ibadet kavramının sadece şekli belli ibadetleri değil, niyet bakımından Allah'ın rızasını önceleyen, insanların hayır ve yararına yapılan tüm güzel davranışları kapsadığını hatırlamakta fayda vardır.

Hoca Ahmed Yesevi'nin tasavvuf sisteminde de ibadetler, kişinin Allah'a yaklaşmasını ve nefsin terbiyesini sağlaması açısından önemli bir yere sahiptir. O, insanın amacının kulluk olduğunu, kulluğun ise ancak aşk ile bir anlam ve değer ifade edeceğini belirtir. Onun “dört kapı” olarak ifade ettiği şeriat, tarikat, hakikat ve marifet yolları içerisinde, diğer tüm kapıları açan şeriat kapısıdır. “Sizi bizi Hak yarattı tâat için” (Yesevi 2010: 92) diyerek insana dünyadaki amacını hatırlatan Yesevi ibadet konusunda şöyle söyler:

Hakka yanıp mümin olsan ibadet eyle

İbadet eyleyen Hak cemalini görür dostlar.

Yüz bin bela başa düşse, inleme

Ondan sonra aşk sırrını bilir dostlar

Nefsini sen kendi arzusuna bırakma sakın

Yemeyip içmeyip ibadet ile uykusuz ol

Sonunda bir gün gösterecek sana cemâl

Uykusuz olan orada cemâl görür dostlar. (Yesevi 2010: 200)

Yesevi'nin ibadetlerle ilgili dikkat çektiği bir diğer husus aşk ve samimiyettir. O, “*Âşık olsan evvela Hakk'ı tanı*” diyerek ibadetlerin Allah için ve aşkla yapıldığında makbul olacağını, riya ile yapılan amellerin ise, kişiye fayda sağlamayacağını düşünür. Riya bir işi, bir davranışı veya ibadeti başkalarının görmesi ya da işitmesi için yapmaktır. Samimiyet ve ihsanın zıddıdır. (Yıldırım 2012: 198) Hz. Peygamber bir hadislerinde, riya ve gösterişin küçük şirk olduğunu, müminlerin bu hastalığa yakalanmasından endişe ettiğini ifade buyurmuştur. (Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 231, 435; V, 428, 429) Bu sebeple Yesevi, hikmetlerinde sık sık gösteriş için ibadet eden, tespih çeken ve çeşitli davranışlarda bulunanları şiddetle tenkit etmiştir. (Aşık 1996: 394) Bunlardan birkaç tanesi şöyledir:

Halk içinde tâat eyledin hepsi riyâ,

Ey zâhid! Eylediğin işin hepsi hevâ,

Hiç faydası yok işbu tâat, belki riyâ,

Böyle işe Hakk'ın asla rızası yok. (Yesevi 2010: 326)

Derviş olsan ibadet eyle, riya eyleme,

Her köşede ibadet eyle, Tanrım tanık,

Sahte derviş nereye gitse, zevk ve dava

Adil padişah (böylelerinin) ibadetlerini isyan (diye kabul) eder. (Yesevi 2010: 280)

Görünüşi sufiye benzer, kıyametten korkmazlar;

Günah ve haram hasılı, günahlardan ürkmeler

Riya tesbihi elinde, ağlayıp yaşını dökmezler; ,

Arslan Baba'm sözlerini işittik teberrük (Yesevi 2010: 102)

Hoca Ahmed Yesevi insanı topluma kazandırmak için çabalayan ve eğitim mücadelesi veren bir mürididir. (Eraydın 1996: 281vd) Yesevi düşüncesinde her türlü ahlaki kötülüğü temsil eden nefsin hastalıklarının mutlak surette tedavi edilmesi gerekir. Çünkü onun sebep olduğu manevi hastalıklar kişiyi fitratından uzaklaştırırken, aile ve toplumda da değerler önemsiz hale gelir. Değerlerin önemsiz hale geldiği toplumlarda bireyler ruhsuz yığınlar haline gelirken, birlik ve beraberlik de bozulur. Böyle olduğunda ise toplumda gerçekler ile yalanlar, iyilikler ile kötülükler arasında fark gözetilmez olur. Bu sebeple kişilerin nefsin hastalıklarından arınması demek, toplumların da huzur bulması demektir. İbadetler kişiye yaratanını ve aciziyetini hatırlatması ve kişinin nefsinin karşısına uyanık olmasını sağlaması açısından çok önemlidir. (Kenzhetayev 2003: 147) İşte Yesevi, ibadetlerin kişiyi ulaştırması gereken amacına dikkat çekerek kişinin nefsinin temizlemeden yapacağı ibadetlerin zayıf olabileceği üzerinde bu sebeple çokça durur.

Gönül gözünü ışıldatmadan ibadet eylese,

Dergâhında makbul değil bildim işte ben.

Hakikatten bu sözleri temiz öğrenip

Lâ mekânda Hakk'tan dersler aldım işte ben. (Yesevi 2010: 100)

Bu konuda söylediği bir başka hikmeti ise şöyledir:

Nefs yoluna giren kişi rezil olur

Yoldan çıkıp kayıp tozup günahkâr olur

Yatsa kalksa şeytan ile yoldaş olur

Nefsi tep nefsi tep ey kötülükler işleyen!

Nefsin seni son anda köle eyler,

Din evini yağma eyleyip tamam eyler

Öldüğünde imanından ayrı eyler

Akıllı isen kötü nefisten ol şikayetçi. (Yesevi 2010: 214)

Yesevi düşüncesinde “iman”, ferdi anlamda kalbin derinliklerinde yaşanan bir hal iken, toplum hayatında ise, ahlak ile toplumu barıştıran bir elçidir. Yesevi’ye göre gerçek kulluk, insana ve topluma hizmetle gerçekleşecektir. İbadetlerin olduğu kadar, güzel davranışların da gereği ve önemi Allah için değil, insan içindir. Toplumsal hayatın ve huzurun başka türlü gerçekleşmesi mümkün değildir. Bu sebeple Yesevilikte *Hakk’a hizmet halka hizmetten geçer.* (Kenzhetayev 2003: 163)

Hac yolculuğuna çıkışını anlattığı şiirinde Yesevi, “Gönül Kabesi”ne dikkat çekmekte ve gönül yapmanın önemini şöyle dile getirmektedir:

Arş istesen mümin kulun gönlün içinde,

Aşk dilesen, mümin kulun gönlün içinde,

Görür olsan mümin kulun gönlün içinde,

Ey yâranlar hoşça kalın tâ görenece (Yesevi 2010: 422)

Dünyevi muâmeleler

Dünyevi muâmeleler hukukun temel konusudur. Bu sebeple insanlar arasında dünyevi ilişkilerdeki ahlakilik, hukuk ahlak ilişkisinin de özünü oluşturur. Bu alan aynı zamanda kişilerin bireysel arınmalarının sergilendiği toplumsal bir sahnedir. Yesevi’de de şeriat, tarikat, marifet, hakikat makamları insanın ahlaki ve manevi iç tecrübeyle ulaştığı olgunluğun aşamalarıdır. (bkz, Eraslan 1977) Her bir makamda kişinin toplum hayatında ulaşması gereken belli ahlaki özellikler sıralanır. Bu duruma Kur’an-ı Kerim’de de pek çok defa dikkat çekilmiş; yetimler, yoksullar, yolda kalmışlar, mazlumlar gibi toplumda herkesin sorumluluk alması gereken kişiler konusunda Müslümanlar uyarılmıştır. Divan-ı Hikmet’in daha ilk şiirinde Hoca Ahmed Yesevi şöyle seslenir:

Nerde görsen gönlü kırık merhem ol

Öyle mazlum yolda kalsa yoldaşı ol

Mahşer günü dergâhına mahrem ol

Ben, benlik güden kişilerden kaçtım işte.

Akıllı isen gariplerin gönlünü avla

*Mustafa gibi ili gezip yetim ara
Dünyaya tapan soysuzlardan yüzünü çevir
Yüz çevirerek derya olup taştım işte.
Garip, fakir, yetimleri sevindiresin
Parçalayıp aziz canını eyle kurban
Yiyecek bulsan canın ile eyle misafir
Hak'tan işitip bu sözleri dedim ben işte.
Garip fakir yetimleri her kim sorar
Razı olur o kulundan Allah*

Ey habersiz sen bir sebepsin, özünde sırlar

Hak Mustafa öğüdünü dedim ben işte. (Yesevi 2010: 63vd)

İnsan ilişkilerindeki en önemli ahlaki zaafardan birisi *yalancı*dır. Yalancı şahitlikten yalan beyana ve iftiraya kadar pek çok husus, hukuku da yakından ilgilendirmektedir. Bu anlamda Hoca Ahmed Yesevi, Hz. Peygamber'in hadisini hatırlatarak yalancının sebep olduğu tüm sorunlara karşı, uhrevi bir ödülü de beraberinde getiren dürüstlüğü çare olarak sunmaktadır.

“Yalancılar ümmetinden değil” dedi Muhammed

Yalancılar güruhuna ümmet demez Muhammed

Doğru giden kulunu, Hakk'ın arayıp yolunu,

Doğru yürüyen kulunu ümmet bilecek Muhammed

Her kim “ümmeti(yi)m” dese, Rasul (ün) işini bırakmasa

Şefaat günü olsa, mahrum bırakmaz Muhammed. (Yesevi 2010: 132)

Kur'an-ı Kerim'de “Kadınlar, evlatlar, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşler, damgalı soylu, salma atlar, koyun keçi, sığır ve develer, ekinler, bağlar, bahçeler insanlara çok sevimli şirin ve güzel görünür. Hâlbuki bütün bunlar dünya hayatının geçici nimetleridir. Oysa sonunda, kalıcı nimetlerle dolu, varılacak asıl güzel yer Allah katındadır” (Âl-i İmran 2/14) buyrulur. İnsanın dünyanın geçiciliğini unutması, nefsine ve şeytana uyması demektir. Nefsine ve şeytana uyan kimseler, toplumu tehdit eden unsurların başında gelir ve dünyevi ilişkilerde haksızlıklara meyleder. Hukukun en netameli problemlerini de haksızlıklar oluşturur. Hoca Ahmed Yesevi *Mir'âtü'l-Kulûb* adlı eserinde, “Gönül âleminin ayıbı ve kirleri çoktur. Onlar; dünya sevgisi, hirs, haset, düşmanlık, öfke, isyan, enaniyet, riya...” demektedir. (Kenzhetayev 2003: 125)

Yesevi “Dünyaperestler malına bakar ve hevâ kırlarlar/ Enaniyetle kendisini Hudâ sanırlar” (Yesevi 2010: 208) diyerek bu kimseleri tarif eder ve hikmetlerinde dünyanın aldatıcılığına dikkat çekerek kalıcı olanın “*Hak rızası*” olduğunu hatırlatır. Onun öğütleri bugün de vicdanları harekete geçirebilecek ve yargıya yansıyan pek çok olumsuzluğun yükünü hafifletebilecek niteliktedir. Yesevi'nin Hz. Muhammed'in bu konudaki hadislerine yer verdiği hikmetlerinden birisi şöyledir:

*Dünyayı sevmek hataların başıdır,
O Mustafa agâh kılmadı mı?
“El-fakru fahri” diye Tanrı Rasülü,
Kadir’ından dervişliği almadı mı? (Yesevi 2010: 383)*

Yesevi dünyanın aldaticılığına karşı sürekli uyarılarda bulunur:
*Şüphesiz bilin, bu dünya halktan geçer ha,
İnanma malına, bir gün elden gider ha.
Dünya için gam yeme, Hak’tan başkasını deme,
Kişi malını yeme, sırat üzerinde tutar ha.
Çoluk çocuk, kardeş, hiç kimse olmuyor yoldaş,
Yiğit ol garip baş, ömrün yel gibi geçer ha. (Yesevi 2010: 301)*

Pek çok defa işlenen bu temaya şu beyitlerde de dikkat çekilmektedir:
*Gönül vermeyip dünyaya, el uzatmayıp harama,
Hakkı seven âşıklar ahaliden geçmişler.
Dünya benim diyenler, cihan malını alanlar,
Kerkenez kuşu gibi olup o harama batmışlar. (Yesevi 2010: 227)*

Hukuki muameleler açısından önemli bir başka konu *ahde vefadır*. Kur’an-ı Kerim’de “*Karşılıklı sözleşme yaptığınızda Allah’a verdiğiniz sözü yerine getirin...*” buyrulmaktadır. (Nahl 16/91) Bir sözleşme yaptığında insan Allah katında da sorumlu olduğu için, ayette, “*Allah’a da söz vermiş gibi olacağından*” ifadesi kullanılmıştır. Burada hukuki bir muâmenenin vicdani yönünün de vurgulandığı görülmektedir. Yesevi de Divan-ı Hikmet’te “*ahde vefayı*” “*Hakk’a ve onun emirlerine vefa*” olarak ele almıştır.

*“Küllü yevmin beterun” dedi Hakk Mustafa;
Ümmet olsan, kulak verin, vefalılar
İyilerin ecrini verir, kötüye ceza
Kıyamet günü cezalarını çeker dostlar. (Yesevi 2010: 208)*

Hakka ve onun emirlerine vefasızlık ise Yesevi’de fasıklığın belirtilerindendir:
*Kulum deyip Hak emrini kılmayanlar,
Nasihati kulağına almayanlar.
Kar ve ziyan olduğunu bilmeyenler
O fâsiklar Hakk’a ne diye vefa kılsın (Yesevi 2010: 400)*

Genel olarak “insanlar arasında bir tarafa meyletmeksizin herkesin hakkını tanımak, herkese layık olduğu ve hak ettiğini vermek” olarak tanımlanan adaletin (Kenzhetayev 2003: 132) sağlanması konusunda Yesevi, toplumda söz sahibi olan kimselere de hukukun iyi işlemesi ve adaletin tam olarak gerçekleşmesi için sıklıkla hatırlatmalarda bulunmaktadır. Zira sahip olduğu ilim, makam ve şöhret, kişilerin yanılmalarına ve toplum için olumsuz birer örnek teşkil etmelerine sebep olabilir.

Molla, müftü olanlar, yanlış fetva verenler

Akı kara eyleyenler o cehenneme girmişler.

Kadı, imam olanlar, haksız dava edenler

O eşek gibi olarak yük altında kalmışlar.

Haram yiyen hâkimler, rüşvet alıp yiyenler

Kendi parmağını dişleyip korkup durup kalmışlar.

Tatlı tatlı yiyenler, türlü türlü giyenler,

Altın tahta oturanlar, toprak altında kalmışlar. (Yesevi 2010: 227)

Bir başka hikmetinde ise Yesevi şöyle der:

Kadı olan âlimler, para-rüşvet yiyenler,

Öyle kadı yerini sakar ateşinde gördüm.

Müftü olan âlimler, haksız fetva verenler,

Öyle müftü yerini Sırat köprüsünde gördüm. (Yesevi 2010: 156)

Yesevi, bir toplumun ayakta kalabilmesi için “adaleti temin etme” ve “emaneti ehline verme” konusunda idarecilerin de hassasiyetle davranması gerektiğine ve bunun mükâfatına şu sözleriyle dikkat çekmektedir:

Hoş devlettir vilayette padişah olursa,

Âdil olup bir mümini kadı kılsa

O kadı bütün halkı razı kılsa,

Memnuniyetten cennet evin alır imiş. (Yesevi 2010: 238)

Hoca Ahmed Yesevi, adaletsiz bir toplumda, halk arasında sevginin oluşmayacağını, hayâ ve imanın yok olacağını, hatta Müslümanın Müslümanı öldürmeye kadar varacağı bu ortamda, haksız ve batıl işlerin de artacağını belirterek bu durumu kıyametin yaklaşması olarak ifade eder. (Yesevi 2010: 212) Bir topluluk üzerine Allah’ın rahmetinin kesilmesine ve belalara duçar olmasına sebep olan durumlarla ilgili olarak “adaletten uzaklaşma”yı gösterir. Böylece Yesevi bir yandan toplumda huzursuzluğa sebep olacak hukuksuz olayların uhrevî yönüne dikkat çekerek insanların vicdani bir sorumlulukla hareket etmesini de sağlamaya çalışır. Onun bu konudaki sözleri şu ayetin bir tefsiri gibidir: “Hiç şüphe yok ki Allah, (indirdiği bu Kitap’ta) insanlara adaletli davranmayı, onları affedip iyilik etmeyi, akrabaya yardım etmeyi emreder. Hayâsızlığı, cimriliği, her türlü kötülüğü, azgınlık ve taşkınlığı yasaklar. Düşünüp taşınasınız diye size böylece öğüt verir”. (Nahl 16/90) Kur’an merkezli bir anlayışın yerleşmesi için uğraşan Yesevi’nin bir diğer dikkat çeken hikmeti şöyledir:

Dünya ehli halkımızda cömertlik yok

Padişahlarda, vezirlerde adalet yok

Dervişlerin duasında icabet yok

Türlü bela halk üzerine yağdı dostlar (Yesevi 2010: 212)

Hukukun asıl amacı, -daha önce ifade edildiği gibi- adaletin gerçekleşmesidir. Adalet ise ancak insanlara eşit hak ve hürriyetlerin tanınması ile mümkündür. Hukuki muamele alanında adaletin gerçekleşebilmesi, “insan hakları” öğretisi ile yakından alakalıdır. Bir hukuk devletinin ilk görevi; bireylerinin sahip olduğu insanlık değerini tanımak ve güvence altına almaktır. Kur’an-ı Kerim ve hadislerde insanların ‘eşit haklara’ sahip olarak dünyaya geldiği ifade edilir. “*Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir kadından (eşit olarak) yarattık, birbirinizle tanışmanız, yardımlaşmanız için milletlere ve kabilelere ayırdık. Fakat şunu da unutmayın Allah katında en üstün olanınız, Onun emir ve yasakları konusunda en dikkatli en duyarlı olanınızdır...*” (Hucurat 49/13) “*İnsanlar tarağın dişleri gibi eşittir. Hiç kimsenin başkası üzerinde Allah korkusu hariç bir üstünlüğü yoktur.*” (Aclûnî 2009: hadis no: 2846)

Ayet ve hadisler, bu dünyada eşit haklara olan insanların hukuki muamelelerde de bu durumu göz önüne alarak hareket etmesini, aksi takdirde kul hakkına gireceğini ve bu haklarla da kıyamet gününde yüzleşeceğini ifade eder.

İnsanın sahip olduğu haklar içerisinde en kutsal hakkı şüphesiz yaşama hakkıdır. Haksız yere bir insanın canına kıymak büyük günahlardan sayılmış ve Kur’an-ı Kerim’de “... *Kim bir insanı, öldürülen bir kimseye karşılık olmaksızın ya da yeryüzünde bir bozgunculuğu önlemek maksadı dışında öldürürse, bütün insanlığı öldürmüş gibidir. Kim de bir insanın hayatını korur ve kurtarırsa bütün insanlara hayat vermiş gibi olur...*” (Mâide 5/32) buyrulmuştur. Bu konuda Divan-ı Hikmet’te yer alan beyitlerden biri şöyledir:

Sünnet imiş kafir de olsa verme zarar,

Gönlü katı, gönül inciticiden Allah şikâyetçi;

Allah şahid öyle kula “Siccin” hazır,

Bilgelerden iştir bu sözü söyledim ben işte. (Yesevi 2010: 65)

Konuyla ilgili Hoca Ahmed Yesevi’nin hikmetli beyitlerinden daha pek çok örnek sunmak mümkün olmakla birlikte bu kadarıyla iktifa ediyoruz.

Sonuç

Makalemizin başında da ifade ettiğimiz gibi, İslam toplumu iman ve ahlakın devamlı surette vurgulandığı ayetlerle eğitilmiş ve on yıllık bir Mekke sürecinin ardından hukuki düzenlemelerin başladığı Medine dönemine geçilmiştir. Yani hukuk, iman ve ahlak temeli üzerine oturtulmuştur.

Anadolu’nun Müslümanlaşmasında da benzer bir sürecin işlediğini görmek mümkündür. Hoca Ahmed Yesevi’nin dervişleri, İslam’ın özü olan iman ve ahlak temelli anlayışları ile Anadolu’yu dolaşarak Anadolu insanının gönüllerini fethetmişlerdir. Anadolu insanı mayasına katılan bu temiz ruh ve sağlam ahlak anlayışı ile hak ve adalet ölçülerine uygun bir yaşam sürmüş, hukuki muamelelerde insani-ahlaki boyutu önceleyerek bu hassasiyetle hareket etmiştir. Bu durum, pek çok problemin karşılıklı anlayış içerisinde, kendiliğinden

çözülmesini sağlamıştır. Bütün bunlara rağmen ortaya çıkan az sayıda sorun ise hukuka havale edilerek çözülmüştür.

Toplumsal adaleti sağlamayı gaye edinmiş hukuk, somut ve objektif normlara dayanmak zorundadır. Fakat hangi düzenleme yapılırsa yapılsın bireylerinin vicdani ve ahlaki sorumluluğa ulaşamadığı toplumlarda hukukun tam olarak sağlıklı bir biçimde işletilmesi mümkün olmaz.

İslam dini hukuk alanında evrensel kıstaslar koymuş, insanın ahlaki açıdan yücelmesini en önemli gaye edinmiştir. Bu amaç tasavvufun da var oluş sebebidir. Hoca Ahmed Yesevi'nin rehberliğinde "Yesevilik" İslam düşüncesine "İmanın sevgi temeline dayalı olması gerektiği" şeklindeki psikolojik boyutu kazandırmıştır. (Atmaca 2007: 15-16) Hz. Peygamber'in güzel ahlakını örnek alan, layıkıyla yaşayan ve insanları eğiten büyük Türk mutasavvıfı Hoca Ahmed Yesevi'nin yaşantısı ve eserleriyle günümüz insanına söyleyeceği çok şey olduğunu düşünüyoruz. Zulüm ve haksızlıkların, ahlaki çöküntünün ve dünyaperestliğin yol açtığı buhranlara karşı Divan-ı Hikmet, Kur'an ve Sünnet'in evrensel mesajlarını günümüz insanına ileten özgün bir eser olarak değerini ve güncelliğini korumaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

Aclûnî (2009). *Keşfü'l Hafâ ve Müzîlül'-bâs Amme'sh Tehere mine'l Ehâdis Calâ el-Sineti'n-nâs*, Beyrut.

Aral, V. (1983). *Hukuk Felsefesinin Temel Sorunları*, İstanbul, s. 183.

Aşık Nevzat (1996). "Yesevi'nin Hikmetlerine Kaynaklık Eden Hadislerin Değerlendirilmesi ve Sünnet Kültürünün Hikmetlere Tesiri", Ahmed-i Yesevi, (haz. Mehmed Şeker, Necdet Yılmaz), İstanbul.

Atmaca, V. (2007) "Anadolu'da Yesevilik (Yesevi Menakıbnâmesi Özelinde Peygamber Tasavvuru)", 38. İCANAS, Ankara, s. 1-16. (Basılmamış Tebliğ).

Aybakan, B. (2005) "Muâmelât" mad. *DİA*, İstanbul, c. XXX, s. 318.

Baş, E. (2011). "Ahmed Yesevi'nin Bektaşilik, Alevilik Üzerindeki Etkileri ve Osmanlı Dini Hayatındaki İzleri", AÜİFD, c. 52, sy. 2, s. 30.

Bice, H. (2013). *Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi*, İstanbul.

Cebecioğlu, E. (1993) "Hoca Ahmed Yesevi" (ö. 562/1167), AÜİFD, c. XXXIV, s.92.

Eraslan, K. (1989). "Ahmed Yesevi" mad. *DİA*, c. II, İstanbul s. 159-161.

Eraslan, K. (1977) "Yesevi'nin Fakr-nâmesi", Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, XXII, s. 45-120.

Eraydın, S. (1996). "Ahmed Yesevi'nin Eğitim Anlayışı", Ahmed-i Yesevi, (haz. Mehmed Şeker, Necdet Yılmaz), İstanbul.

Gücdüvânî, A. (2007). *Makâmât-ı Yusuf-i Hemedânî*, (haz. Necdet Tosun), "Hayat Nedir? (Rutbetü'l-hayât)", İstanbul.

Güriz, A. (1996). *Hukuk Başlangıcı*, Ankara, s. 23.

Hamidullah, M. (1980). "Müslümanlarda Hukuk Felsefesi", çev. İbrahim Kâfi Dönmez, İslam Medeniyeti Mecmuası, İstanbul.

- İbn Manzûr (1990). *Lisanü'l-Arab*, Beyrut, "Hak", "Hulk" mad. c. X.
- Kenzhetayev, D. (2003). *Hoca Ahmet Yesevi'nin Düşünce Sistemi*, AÜSBE, Doktora tezi, Ankara.
- Kenzhetayev, D. (2003). *Hoca Ahmet Yesevi'nin Ahlak Felsefesi*, Ankara.
- Kıllıoğlu, İ. (1988). *Hukuk Ahlak İlişkisi*, İstanbul, s. 354-355.
- Kılıç, M. *Hukuk-Ahlak İlişkisinin Temellendirilmesi ve Ayrım Kriterlerinin Analizi*, s. 591. (05 Mayıs 2016 tarihinde erişim sağlandı).
http://muharremkilic.blogspot.com.tr/p/makaleler_6947.html,
- Köprülü, F. (1993). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara.
- Özlem, D. (2002). "Ahlak Hukuku Önceler", Kavramlar ve Tarihleri, İstanbul, s. 134-138.
- Özdemir, H. (2009). "Türlere İslam'ın Yolunu Açtı: Hoca Ahmed Yesevi", sy. 6, s. 19-20 (05 Mayıs 2016 tarihinde erişim sağlandı).
http://www.tded.org.tr/images/logo/x/hoca_ahmed_yesevi.pdf,
- Öztürk, Y N. (1990). *Tasavvufun Ruhü ve Tarikatlar*, İstanbul, s. 280.
- Yesevi, A. (2010). *Divanı Hikmet* (terc. Hayati Bice), Ankara.
- Yıldırım, A. (26-28 Mayıs 2014). "Hoca Ahmed Yesevi: Düşünce Sistemi, Kaynakları ve Tesirleri", Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi Gönül Sultanları Buluşması, Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir.
- Yıldırım, A. (2012). *Hoca Ahmed Yesevi'nin Hadis Kültürü*, Ankara.
- Yıldırım, M. (2015). "Usûl Hatasının İbadet-Ahlak İlişkisine Olumsuz Etkileri", Geçmişten Geleceğe Ahlak, ed. Asife Ünal, Bartın, s. 21.
- Yörük, A K. (1949). *Hukukun Umumi Prensipleri*, İstanbul, s. 22-26.
- Zencânî, Ş. (1962). *Tahricü'l-Fürû ale'l-Usûl*, neşr. Edib Salih, Dımaşk, s. 4.